

KS. TOMASZ KOPICZKO*

Szkolne lekcje religii w dobie zdalnego nauczania

Jeszcze kilka lat temu termin „zdalne nauczanie” w odniesieniu do katechezy brzmiał jak zaczerpnięty z filmów o przyszłości. Jak pokazała nam rzeczywistość ostatniego roku (2019/2020), stał się on czymś realnym. Można postawić sobie pytanie, na ile da się połączyć w sposób logiczny i spójny naturę katechezy z przestrzenią Internetu, dydaktycznymi zasadami kształcenia zdalnego i percepcją współczesnego człowieka wierzącego. Refleksja naukowa z zakresu teologii oraz nauk pedagogicznych w tym zakresie do początku 2020 roku była niewielka¹. Można mówić o pojedynczych opracowaniach, które skupiały się głównie wokół myśli tzw. e-learningu. Tymczasem sytuacja społeczna, która miała miejsce na przełomie roku 2019/2020 postawiła przed odpowiedzialnymi za szeroko rozumianą edukację nowe wyzwania, pośród nich opracowanie skutecznych zasad zdalnego nauczania. Zakres tych działań obejmował praktycznie cały obszar edukacyjny, od najmłodszych lat przedszkolnych, poprzez szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, aż po studentów uczelni wyższych i wiele różnego rodzaju studiów podyplomowych czy kursów specjalistycznych².

Celem niniejszego artykułu jest zestawienie rzeczywistości szkolnego nauczania religii z wymaganiami zdalnego nauczania. Studium poprzedzające redakcję tekstu przebiega poprzez cztery zasadnicze punkty. Pierwszy z nich to określenie natury katechezy, celu oraz zadań, które go urzeczywistniają. Drugi punkt to weryfikacja zadań katechezy według kryteriów szkolnego nauczania

* ks. Tomasz Kopiczko – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8000-6714>; e-mail: tkopiczko@gmail.com

¹ Ewolucja kształcenia zdalnego szczegółowo opisana jest w artykule D. Korzana, *Ewolucja kształcenia zdalnego*, w: *Kształcenie ustawiczne – idee i doświadczenia*, red. Z. P. Kruszewski, J. Półturzycki, E. A. Wesołowska, Płock 2003, s. 383-401.

² Por. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Kształcenie na odległość. Poradnik dla szkół*, https://dokumenty.men.gov.pl/Kszalcenie_na_odleglosc_-_poradnik_dla_szkol.pdf (dostęp: 7.07.2020).

religii, dokonującego się w formie zdalnej. Trzeci punkt porusza temat kompetencji nauczycieli religii. Czwarty punkt to wyznaczenie podstawowych kryteriów i zasad, którymi należy się kierować, pragnąc osiągnąć zamierzony cel katechetyczny, zarówno w przestrzeni teologicznej, jak i dydaktycznej. Niniejsze studium to efekt analizy nielicznych publikacji naukowych, stron internetowych oraz obserwacji sytuacji edukacyjnej w Polsce.

1. Natura katechezy

Dokonując analizy podstawowych czynności w procesie edukacji należy skupić uwagę na celu. Posynodalna adhortacja *Catechesi Tradendae*, rozważając posługę nauczania stwierdza, że „ostatecznym celem katechezy jest doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem Chrystusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości”³. Podejmując zatem jakiegokolwiek działania katechetyczne należy mieć w świadomości jasno zdefiniowany cel. Jak stwierdza J. Szpet, to właśnie cel decyduje o doborze treści, skutecznych strategii, metod i form edukacyjnych oraz środków dydaktycznych⁴.

Podstawowym miejscem katechezy jest parafia. To właśnie tutaj formuje się i żyje wspólnota chrześcijańska. Jest ona także zwyczajnym środowiskiem, w którym rodzi się i wzrasta wiara człowieka⁵. W polskich warunkach duszpasterskich, które uwzględniają historyczne uwarunkowania oraz tradycję katechetyczną jako część katechezy traktuje się szkolne nauczanie religii. Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce stwierdza, że szkolna lekcja religii jest „specyficzną formą katechezy”⁶. Zarówno w katechezie, jak i w szkolnym nauczaniu religii głównym podmiotem działającym jest wspólnota Kościoła. W szkolnym nauczaniu religii Kościoł urzeczywistnia się poprzez udzielenie misji kanonicznej nauczającym⁷.

Należy zatem uznać, że skoro szkolna lekcja religii jest formą katechezy, to swoimi działaniami wpisuje się także w jej cel, który urzeczywistnia się w konkretnych zadaniach. Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce stwierdza, że „zadaniem nauczania religii w szkole publicznej jest wychowanie chrześcijańskie i przekaz nauki wiary tak, aby doprowadzić do umiłowania Boga i przyłgnięcia do Niego”⁸. Szkolne nauczanie religii powinno także mieć powiązanie ze wszystkimi działaniami katechetycznymi Kościoła oraz wypełniać wszystkie funkcje katechezy, zwłaszcza te z zakresu nauczania i wychowania⁹.

³ CT 5.

⁴ Por. J. Szpet, *Wiara jako pierwszorzędny cel katechezy*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1(2014), s. 101-117.

⁵ Por. CT 67; DOK 257.

⁶ Por. PDK 82; Z. Trenti, *L'insegnamento della religione come disciplina*, w: *Manuale dell'insegnante di Religione*, red. Z. Trenti, Torino 2004, s. 91-106.

⁷ Por. CT 69; DOK 73; PDK 82-83; E. Alberich, *Cele katechezy*, w: *Słownik katechetyczny*, red. J. Gevaert, Warszawa 2007, s. 128-131.

⁸ PDK 83.

⁹ Por. tamże.

Urzeczywistnienie celu katechezy, w tym także szkolnego nauczania religii, następuje poprzez realizację podstawowych zadań, jakimi są: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, nauczanie modlitwy oraz wychowanie do życia wspólnotowego i wprowadzenie do misji¹⁰.

2. Realizacja zadań katechezy

Nadrzędną zasadą, którą należy kierować się we wszelkich działaniach katechetycznych jest „wierność Bogu i człowiekowi”¹¹. Wynika z niej potrzeba realnego kontaktu osobowego pomiędzy katechetą z katechizowanym. Człowiek kształtuje swoje relacje z drugim człowiekiem na przestrzeni dialogu intelektualnego oraz duchowego¹². Relacja osobowa stanowi fundament i warunek konieczny do dialogu oraz rozwoju. Katecheta wychowuje w wierze bazując na realnym spotkaniu człowieka z człowiekiem. Poprzez wspólne rozmowy, poświęcony czas wytwarza się klimat relacji osobowej, opartej o poczucie bezpieczeństwa i zaufania. Relacja ta „karmi się pasją wychowawczą, rozwijaną kreatywnością, przystosowaniem, a zarazem największym szacunkiem dla wolności i dojrzałości osoby”¹³. Źródłem takiego sposobu myślenia jest fakt, iż Bóg objawia się człowiekowi w Jezusie Chrystusie¹⁴. Bóg ukazał się człowiekowi „jako ten, który chce komunikować siebie samego, czyniąc osobę ludzką uczestnikiem swojej Boskiej natury”¹⁵. A zatem, aby katecheza mogła realizować swój cel, jakim jest prowadzenie do Boga, koniecznym jest oparcie tej posługi o relację osobową i przeżywaną w świecie realnym. Takie założenie jest fundamentalne przy chęci wywołania celebratywności i poczucia sacrum na katechezie¹⁶.

Rzeczywistość zdalnego nauczania, w której znalazł się cały proces edukacyjny zakłada sytuację przeciwną. Kontakt pomiędzy nauczycielem a uczniem (katechetą a katechizowanym) jest ograniczony. Odbywa się on co najwyżej za pomocą łączy internetowych i jest przeniesiony do świata cyfrowego. Często również w procesie zdalnego nauczania nie dochodzi do spotkania nauczyciela i ucznia w tym samym czasie, nawet w przestrzeni cyfrowych komunikatorów. Przygotowany materiał przez nauczyciela (katechetę) zostaje zamieszczony na

¹⁰ Por. DOK 85-86; E. Alberich, *Katecheza dzisiaj*, Warszawa 2003, s. 146-155.

¹¹ Por. T. Panuś, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi*, Kraków 2001; Z. Marek, A. Hajduk, *Zasada wierności Bogu i wierności człowiekowi w polskiej katechezie*, „Seminare” 17(2001), s. 33-46; J. Charytański, *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, „Życie i myśl” 11(1979), s. 46-57.

¹² Por. M. Krasnodębski, *Teoria osobowych relacji istnieniowych jako fundament rodziny w filozofii Mieczysława Gogacza*, „Rocznik Tomistyczny” 3(2014), s. 47-48.

¹³ DOK 156.

¹⁴ Por. DV 3.

¹⁵ DOK 36.

¹⁶ Por. CT 21; DOK 68; Z. Mołęda, *Dialog katechetów z katechizowanymi*, w: *Dialog w katechezie*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 1998, s.117-132; S. Kulpaczyński, *Mogę być jeszcze lepszy*, w: *Celebracje w katechezie*, red. tenże, Lublin 1999, s. 227-238.

platformie edukacyjnej, a uczeń odbiera go w dogodnym dla siebie czasie. W jednym, jak i drugim przypadku nie można mówić o realnym kontakcie osobowym.

Rodzi się zatem pytanie: czy jest możliwe realizowanie zadań, które stoją przed szkolną lekcją religii, rozumianą jako forma katechezy, przy pomocy zdalnego nauczania? Odpowiedzi na to pytanie należy poszukiwać na styku nauk pedagogicznych, a zwłaszcza dydaktyki nauczania oraz wytycznych teologicznych.

Każdej jednostce dydaktycznej, w tym także szkolnej lekcji religii, towarzyszy pewien schemat, prowadzący do osiągnięcia założonego celu. To właśnie cel determinuje treści, które chcemy przekazać. Prezentowane w procesie edukacyjnym treści, które są przyjęte przez ucznia, powinny dostarczać mu konkretnej wiedzy. Przyjęcie jej oraz towarzysząca temu refleksja, przy wsparciu nauczyciela zamienia się w konkretne umiejętności oraz postawy¹⁷. Z kolei założenia teologiczne wskazują na potrzebę budowania wiary w rozumieniu poznawania doktryny (*fides quae*), ale również osobowego przyłgnięcia (*fides qua*)¹⁸. W tym właśnie kluczu należy weryfikować zadania, stojące przed lekcją religii, która odbywa się w trybie nauczania zdalnego.

Niezależnie od poziomu edukacyjnego wszystkie zadania, które ma realizować katecheza, w realizacji zdalnego nauczania lekcji religii są jedynie poławicznie możliwe do wypełnienia. Zarówno troska o rozwijanie poznania wiary, jak i wychowanie liturgiczne, formacja moralna, nauczanie modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego czy wprowadzenie do misji, mogą być realizowane, ale głównie na przestrzeni rozwoju intelektualnego. Nauczanie zdalne, czy to za pośrednictwem komunikatorów, gdzie zajęcia odbywają się online, czy przy pomocy platform edukacyjnych, gdzie zamieszcza się gotowe treści do pobrania, stwarzają okoliczności do przekazania niezbędnych treści. Z punktu widzenia dydaktyki nauczania, zadanie realizacji podstawy programowej oraz programu są w ten sposób wypełniane. Z punktu widzenia teologii, gdzie wiara kształtuje się również w sposób nadprzyrodzony, dostarczenie treści jest czynnością niewystarczającą.

Można przedstawić dogmat, podać jego uzasadnienie historyczne i teologiczne, ale niemożliwe jest, poprzez zdalne nauczanie, pobudzenie i zachęcenie ucznia do pełnego przyjęcia tej prawdy i uczynienia jej częścią swojego życia. W tym celu konieczny jest osobowy kontakt z katechetą, który jednocześnie jest świadkiem tego, czego naucza. Pogłębianie wiary to także odkrywanie w sobie działania łaski, uzdalniającej do świętości. Poznanie symbolu wiary, treści biblijnych to tylko jeden z etapów do tego, aby przeżyć „wzniosłe poznanie” Jezusa Chrystusa¹⁹.

¹⁷ Por. F. Bereźnicki, *Podstawy dydaktyki*, Kraków 2007, s. 111; J. Szpet, *Treść i źródła katechezy*, w: *Dydaktyka katechezy*, red. J. Stala, cz. I, Tarnów 2004, s. 91-140.

¹⁸ Por. DOK 85.

¹⁹ Por. DV 25; DOK 85.

Także w przestrzeni modlitwnej możliwe jest przekazanie treści, które zawiera modlitwa, omówienie czy wyjaśnienie ich, niemożliwe jest jednak doprowadzenie do przyjęcia postawy modlitwnej i kontemplacji na wzór Chrystusa. Przestrzeń cybernetyczna uniemożliwia wspólną adorację, modlitwę uwielbienia, dziękczynienia czy postawę synowskiego zaufania. Katecheza bowiem, oparta o relację osobową ma być przeniknięta klimatem modlitwonym i prowadzić do sytuacji, gdzie praktyka całego życia chrześcijańskiego osiąga swoją głębię. Ten klimat jest konieczny, zwłaszcza w momencie dojrzewania i odkrywania relacji z Bogiem²⁰.

Poznanie Chrystusa, obecnego w Kościele w czynnościach liturgicznych jest możliwe w ograniczonym stopniu. Zdalne nauczanie pozwala na przekazanie treści związanych z liturgia, ukazania znaczenia poszczególnych sakramentów. Możliwe jest także wyjaśnienie zewnętrznych postaw, które temu towarzyszą. Pełnia wychowania liturgicznego to jednak coś więcej. To „komunia” z Jezusem Chrystusem, przeżywana w „celebracji Jego zbawczej Obecności w sakramentach, a szczególnie Eucharystii”²¹. Natura samej liturgii domaga się również, aby była przeżywana ona w sposób pełny, świadomy i aktywny. Dlatego też katecheza, oprócz wyjaśniania znaczenia liturgii i znaków sakramentalnych, wychowuje uczniów Chrystusa do postawy modlitwnej ufności, przeżywanej w duchu wspólnoty²².

Także w przestrzeni wychowania moralnego zdalne nauczanie wprowadza znaczące ograniczenia. W łatwy i obrazowy sposób można przekazać treść przykazań lub Kazania na Górze, stanowiących źródła formacji moralnej. Posługując się przykładami, można zobrazować przekazane treści świadectwem. Nie jest to jednak ukazanie całej mocy głoszonego Słowa. Tylko realne towarzyszenie katechety gwarantuje przejście drogą przekształcenia wewnętrznego, „czyli przejście ze starego do nowego człowieka”, które dokonuje się w Chrystusie²³.

Chociaż wychowanie do życia wspólnotowego i wprowadzenie do misji uznawane są jako zadania poboczne katechezy, to wydają się one być najtrudniejsze i właściwie niemożliwe do osiągnięcia w ramach nauczania zdalnego. Życia chrześcijańskiego we wspólnotcie „nie można improwizować”. Musi ono być oparte o staranne osobowe wychowanie oraz postawę miłości braterskiej, panującej we wspólnotcie. Można jedynie wyjaśniać istotę Kościoła, nauczać o jego formach posługiwania. W przestrzeni internetowej nie wytworzy się poczucia wspólnoty i autentycznej więzi braterskiej. Bez realnego kontaktu z katechizowanym bardzo trudne, a wręcz niemożliwe wydaje się zadanie przygotowania do ofiarnej służby Kościołowi i bliźniemu. Służba ta bowiem ma wynikać ze sposobu przeżywania osobistej relacji z Chrystusem, podjęcia

²⁰ Por. DOK 85.

²¹ DOK 85.

²² Por. SC 7, 14.

²³ Por. AG 13; KKK 1697; DOK 85.

odpowiedzialności za wspólnotę Kościoła²⁴. Katechetyczna formacja eklezjalna i ukształtowanie zmysłu misyjnego zakłada prowadzenie dialogu i ewangelizacji. Posługi te już w swojej istocie domagają się również relacji osobowej²⁵.

3. Kompetencje katechety jako warunek konieczny (szkoła zdalnego nauczania xcom)

W tradycyjnym modelu szkolnictwa zdalne nauczanie było zjawiskiem bardzo rzadko występującym. W drugim semestrze roku szkolnego 2019/2020 stało się standardowym narzędziem przekazywania wiedzy. Sytuacja ta wymusiła stworzenie wielu nowych aplikacji edukacyjnych, poszerzenie bazy sprzętowej, ale przede wszystkim szybki rozwój kompetencji nauczycieli, w tym również nauczycieli religii (katechetów)²⁶.

Z początkiem 2020 roku żadne dokumenty katechetyczne ani na poziomie ogólnoswiatowym ani krajowym nie podejmowały tematu kompetencji katechety w zakresie zdalnego nauczania. Dopiero w związku z koniecznością wynikłą ze zwalczania COVID-19 konieczne stało się wprowadzenie rozwiązań umożliwiających placówkom edukacyjnym wprowadzenie zdalnego nauczania. W tym celu Minister Edukacji Narodowej 20 marca 2020 wydał odpowiednie rozporządzenie²⁷. Zostały opublikowane również wytyczne dla szkół odnośnie kształcenia na odległość²⁸.

Dokument ten zawiera m. in. wytyczne dla nauczycieli odnośnie kształcenia i wspierania uczniów. Wskazania te odnoszą się także do nauczycieli religii (katechetów). Na szczególną uwagę zasługuje zachęta do permanentnego doskonalenia swoich umiejętności i kompetencji odnośnie prowadzenia zdalnego nauczania oraz apel o współpracę z rodzicami²⁹. Jednocześnie nauczyciel religii (katecheta) powinien pamiętać, że żadna metoda, nawet najbardziej doskonała technologicznie, nie zwalnia go z obowiązku mądrego towarzyszenia. Jego misją jest bowiem bycie bezpośrednim mediatorem, który „ułatwia komunikację między osobami i misterium Boga oraz między osobami we wspólnocie”³⁰.

²⁴ Por. CT 32-34; KKK 821; DOK 86.

²⁵ Por. EN 53; RM 55-57; DOK 86.

²⁶ Por. M. Frasunkiewicz, *Przewodnik po e-szkole*, „Dyrektor szkoły” 317(2020)5, s. 2-5.

²⁷ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, w: Dziennik Ustaw 2020, poz. 492; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, w: Dziennik Ustaw 2020, poz. 493.

²⁸ Por. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Kształcenie na odległość. Poradnik dla szkół*, https://dokumenty.men.gov.pl/Kszalacenie_na_odleglosc_-_poradnik_dla_szkol.pdf (dostęp: 7.07.2020).

²⁹ Por. tamże, s. 13-15.

³⁰ DOK 156.

Kierując się zatem swoją pasją wychowawczą i dynamiczną kreatywnością, powinien dołożyć wszelkich starań, aby towarzyszyć swoim uczniom (katechizowanym) w maksymalnie możliwy sposób. W tym celu nauczyciel religii powinien dostosować swoje kompetencje do zaistniałych okoliczności. Warunkiem niezbędnym jest sprawne posługiwanie się najnowszymi technologiami komunikacyjnymi³¹.

Rozsądek pedagogiczny nakazuje również, aby nauczyciele religii uwzględnili, że uczniowie w czasie powszechnego zdalnego nauczania będą spędzać przed ekranem komputera zdecydowanie więcej czasu niż zwykle. Należy w tej kwestii zachować odpowiednie regulacje, uwzględniające bezpieczne i ergonomiczne korzystanie z urządzeń elektronicznych. Należy również pamiętać, że zdalne nauczanie powinno być oparte na komunikacji dwukierunkowej. Nie wystarczy zaproponować zapoznania się z przesłaną lekturą lub obejrzeniem filmu. Należy dążyć do relacji zwrotnej³². Zdolnością nauczyciela powinno być również to, że dba on, aby uczniowie mieli poczucie sensu zdobywanej wiedzy. W sytuacji dużej liczby uczniów należy dążyć do tego, aby nikt nie poczuł się pominięty, a wręcz powinno zachęcać się do pracy w mniejszych zespołach czy grupach poza wyznaczonym czasem zajęć lekcyjnych. Warunkiem koniecznym, stawianym nie tylko przez dyrekcję szkoły, ale wynikającym także z poczucia odpowiedzialności powinno być dyspozycyjność i gotowość wsparcia także poza wyznaczonym czasem spotkań online³³.

4. Zasady

Aby osiągnąć zamierzony cel edukacyjny, należy pamiętać także o zasadach. Są to ogólne normy postępowania, które określają sposób realizacji celu³⁴. Pośród podstawowych zasad, którymi należy kierować się przy przygoto-

³¹ Lista ofert webinarów i szkoleń, kształcących w kierunku zdalnego nauczania jest bardzo obszerna i właściwie niewyczerpana. Można tu wymienić dla przykładu szkolenia oferowane przez platformy: edunews, librus, szkoła z klasą, wczes, x-kom, Future Classroom Lab, pistacja.tv. Ponadto twórcy komunikatorów oferują darmowe kursy online z zakresu obsługi aplikacji, takich jak Zoom, MsTeams, Cisco Webex, Discord, Google Hangouts, itp. Swoją pomoc nauczycielom oferują także twórcy narzędzi wspomagających takich jak; Quizlet, Quizizz, Akademia Khana, Pear Deck, Duolingo, EdPuzzle, genial.ly, wordwall, padlet. Ponadto portale internetowe udostępniają swoje zasoby: <https://www.katechizmy.com.pl>, <http://www.ekatecheza.pl>, <https://kulkat.pl/>, <https://portalkatechetyczny.pl/>, <https://www.jednosc.com.pl/strefakatechety/>, <https://www.swietywojciech.pl/Strefa-katechety>. Pomocne są także liczne kanały na Youtube, np. Mocni w Duchu Live, ReligiaTV, Dominikanie.pl, itp. Por. A. Pieńkowski, *Nauczanie zdalne na odległość*, „Dyrektor Szkoły” 317(2020)5, s. 11-12; *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020.

³² Por. Wydział Katechetyczny diecezji bielsko-żywieckiej, *Zdalne nauczanie-krótki poradnik dla katechety*, <https://diecezja.bielsko.pl/dla-katechety/zdalne-nauczanie-krotki-poradnik-dla-katechety/> (dostęp: 07.07.2020).

³³ Por. J. Ścibor, *Wstrzymaj siebie, rusz ucznia: e-nauczanie a e-twórczość*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, dz. cyt., s. 59-63.

³⁴ Por. J. Mastalski, *Zasady edukacyjne w katechezie*, Kraków 2002.

waniu i przeprowadzeniu szkolnej lekcji religii w formie nauczania zdalnego należy wymienić:

a. przygotuj sam

Zasada ta wynika z relacji, którą powinien mieć każdy nauczyciel ze swoimi uczniami. Można skorzystać z gotowych scenariuszy lekcji, które zostały już wcześniej opracowane. Zawsze jednak pozostaje wątpliwość, czy będą one do końca zrozumiałe i dostosowane do grupy adresatów. Kierując się zasadą „wierności Bogu i człowiekowi”, nauczyciel religii powinien z jednej strony troszczyć się o to, aby przekazywane treści były zgodne z Bożym Objawieniem, a z drugiej strony dostosowane do odbiorcy. Nauczyciel powinien uwzględnić nie tylko uwarunkowania oczywiste, takie jak wiek czy poziom percepcji, ale również specyfikę danego środowiska, danej szkoły lub profilu klasy czy zainteresowań.

Nauczyciel, który ma kontakt ze swoimi uczniami, zna ich potrzeby i zachowania jest w stanie sam najlepiej opracować oraz przedstawić treści, które wynikają z realizacji podstawy programowej oraz programu. Pierwszym krokiem jest zatem uświadomienie sobie, kto jest odbiorcą, co o nim wiem? Kolejnym krokiem jest wyznaczenie sobie celu lekcji, który będzie zgodny z ogólnymi założeniami katechetycznymi oraz będzie realizował kolejną jednostkę tematyczną zgodnie z programem. Dopiero trzecim etapem może być zastanawianie się, w jaki atrakcyjny sposób przekazać uczniom proponowane treści³⁵.

Istotnym elementem tego procesu jest także weryfikacja, następująca po zakończeniu zajęć. Polega ona na autorefleksji nauczyciela nad przeprowadzonymi zajęciami. Można się wtedy zastanowić, co było właściwe, a jakie działania należy poprawić lub udoskonalić. Rzeczą oczywistą jest, że nauczyciel, przygotowując daną jednostkę edukacyjną może korzystać z szeroko dostępnych materiałów. Nie powinien on jednak kopiować w całości gotowych szablonów, a skupić się raczej na samodzielnym przygotowaniu i zaprezentowaniu treści. Rozważając niniejszą zasadę, trzeba stwierdzić, że nie można w sposób skuteczny prowadzić działań edukacyjnych lub wychowawczych z uczniami abstrahując całkowicie od ich sytuacji życiowej, stanu emocjonalnego. Mimo, iż nauczyciele i katecheci nie są ekspertami od wsparcia w sytuacjach kryzysowych, dobrze przygotowane zajęcia mogą dawać uczniom poczucie szkolnej „normalności” i bezpieczeństwa³⁶. Zasada ta obowiązuje niezależnie od tego, czy lekcja jest prowadzona w formie nauczania on-line czy przy pomocy platformy, gdzie umieszcza się treści edukacyjne.

b. zakres materiału (3 x Just)

Zasada nazywana 3 x Just wyraża się w sformułowaniach: Just for me (dokładnie dla mnie), Just in time (dokładnie we właściwym czasie), Just

³⁵ Por. W. Poleszak, J. Pyżalski, *Psychologiczna sytuacja dzieci i młodzieży w dobie epidemii*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, dz. cyt., s. 7-15.

³⁶ Por. tamże.

enough (dokładnie tyle, ile trzeba). Odnosi się ona do personalizowania edukacji i dostosowania jej do indywidualnych potrzeb i zdolności danej osoby lub grupy. Należy podać dokładnie taką ilość materiału, jaką uczniowie są w stanie przyswoić (Just for me). Zakłada ona także zaprezentowanie materiałów w odpowiednim czasie oraz możliwość powrotu do prezentowanych źródeł po zakończeniu lekcji. Takiej możliwości nie daje tradycyjny system szkolno-klasowy (Just in time). Zasada ta pozwala także dostosować proces uczenia się do zdolności ucznia i nakazuje właściwe zbilansowanie dostępnych materiałów z potrzebami uczącego się. W konsekwencji zapobiega to powtarzaniu treści już przyswojonych. Pozwala nabywać nową wiedzę i umiejętności³⁷.

Podawana wiedza powinna być precyzyjnie usystematyzowana, tworzyć spójną całość oraz, co ważne, być dostosowana do określonego czasu, miejsca i osoby. Stosowanie tej zasady wymaga od nauczyciela przeobrażenia swoich dotychczasowych przyzwyczajeń i uświadomienia sobie mechanizmów komunikacyjnych, działających w przestrzeni internetowej. Wypełnianie tej zasady powinno prowadzić do komunikacji synchronicznej, czyli takiej, gdzie w jednym momencie następuje aktywność wszystkich uczestników procesu komunikacji, czyli ucznia i nauczyciela³⁸.

c. udział rodziców

Już w klasycznym modelu edukacyjnym szkolno-lekcyjnym rola rodziców jest znacząca. Zadawane prace domowe można byłoby poniekąd uznać za formę zdalnej edukacji. W warunkach edukacji, która całkowicie odbywa się w formie cyfrowej, współpraca nauczyciela z rodzicami jest czymś kluczowym, zwłaszcza na niższych szczeblach edukacji.

W związku z zaistniałą kryzysową sytuacją zarówno uczniowie, jak i nauczyciele oraz rodzice znaleźli się w nowej rzeczywistości. Zamknięcie szkół i zmiana sposobu edukacji nie przyniosło wytchnienia, a wręcz wiele czynników stresowych i nowych, dotychczas nieznanymi zagrożeń. To głównie na poziomie współpracy nauczycieli i rodziców spoczął ciężar i odpowiedzialność za to, czy kryzysy te zostaną przepracowane. Jak zauważa J. Pyżalski, relacja nauczyciela z rodzicami, uczniami i środowiskami rówieśniczymi jest priorytetem w zdalnej edukacji, zwłaszcza w warunkach izolacji społecznej³⁹.

Nauczyciel powinien sobie uświadomić odmienną sytuację związaną ze zdalnym nauczaniem. Wielu rodziców czuje się zaskoczonymi lub nawet bez-

³⁷ Por. A. Wedel-Domaradzka, A. Raczyńska, *Jak skutecznie prowadzić zajęcia na platformie edukacyjnej? Poradnik*, Warszawa 2013, s. 5-6.

³⁸ Por. O. Abramski, A. Sapiński, *E-learning jako innowacyjna forma podnoszenia kwalifikacji zawodowych osób dorosłych na przykładzie grupy zawodowej nauczycieli – wybrane problemy*, „Journal of Modern Science” 22(2014)3, s. 31-52; K. Orzechowicz, *Tryby zdalnego nauczania*, <https://www.profesor.pl/publikacja,11514,Artykuly,Tryby-zdalnego-nauczania> (dostęp: 07.07.2020).

³⁹ Por. J. Pyżalski, *Co jest obecnie ważne, a co mniej w działaniach szkół i nauczycieli?*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, dz. cyt., s. 25-27.

radnymi wobec tego, czego doświadcza. Często sami muszą stanąć w roli nauczyciela lub nauczyciela wspomagającego. Potrzebują zatem wsparcia i pomocy zewnętrznej. Z drugiej strony, sytuacja zdalnego nauczania tworzy okoliczność, gdzie można pozyskać rodziców do współpracy. Fakt ten może przestać być już jedynie hasłem zapisanym w ministerialnych dokumentach⁴⁰.

Dbając o dobrą współpracę z rodzicami, zwłaszcza w przestrzeni lekcji religii, która niesie ze sobą nie tylko treści edukacyjne, ale także powinna formować sposób duchowy, zadaniem nauczyciela (katechety) jest troska o jakość tych relacji. Należy ustalić wspólny cel działań edukacyjnych, troszczyć się o właściwy przepływ informacji i zachowanie ciągłości komunikacji. Pozytywnym elementem może być także udzielenie sobie wzajemnego wsparcia, nawet w najprostszych słowach, okazujących wdzięczność. Celem nadrzędnym, który łączy nauczyciela i rodziców jest przecież dobro dziecka. W pewnym sensie w edukacji zdalnej następuje zmiana paradygmatu nauczania. Bardziej zależy na tym, aby nauczyć uczniów jak się uczyć, niż sprawić, aby dany materiał został całkowicie przyswojony. Do realizacji tego zadania kluczowa wręcz jest współpraca z rodzicami i wymiana z nimi informacji. To oni są tymi, którzy czuwają w sposób bezpośredni nad realizacją zadań edukacyjnych. Wobec tego istotnym elementem jest znalezienie aktywnego sposobu przekazywania obustronnej informacji, na przykład poprzez dzienniki elektroniczne, smsy, grupy na Facebooku, dyżury on-line lub w inny, skuteczny sposób. Dobrą praktyką może być także współpraca nauczyciela z wychowawcą lub pedagogiem szkolnym⁴¹.

d. weryfikacja i konsekwencja

Nieodzownym elementem w systemie edukacyjnym jest zweryfikowanie działań dydaktycznych. Każdy scenariusz lekcji zakłada cele oraz efekty kształcenia. Ostatnim, ale bardzo istotnym etapem jest ich weryfikacja. Zadaniem nauczyciela jest zweryfikowanie stosowanego programu nauczania. Nie chodzi tutaj jedynie o wystawienie ocen za zadane prace lub sprawdziany, lecz bardziej o stałe monitorowanie wiedzy ucznia oraz postępów w nauce. Klasyczny sposób, oparty o regułę „uczeń zna, uczeń rozumie, uczeń wyjaśnia” w formie zdalnego nauczania przysparza wielu trudności. Ewaluacja, w jakim stopniu uczniowie opanowali znajomość faktów, terminów, koncepcji, strategii wydaje się być czymś trudnym. Jeszcze trudniejsze wydaje się ustalenie stopnia umiejętności posługiwania się wiedzą. Należy jednak pamiętać, że podstawą wystawienia oceny w szkolnym nauczaniu religii jest wiedza ucznia, jego umiejętności, aktywność, pilność i sumienność w podejściu do wypełniania obowiązków. Ocenie nie podlegają jednak praktyki religijne⁴².

⁴⁰ Por. Illinois State Board of Education, *Zalecenia dotyczące zdalnego nauczania podczas nagłego wypadku COVID-19. 27 marca 2020r. Ostateczny szkic*, Chicago 2020, s. 8nn.

⁴¹ Por. W. Poleszak, J. Pyzalski, *Relacje przede wszystkim – nawet jeśli obecnie jedynie zapośredniczone*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, dz. cyt., s. 28-36; Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Kształcenie na odległość*, dz. cyt., s. 16-19, 28nn.

⁴² Por. PDK 83.

Fundamentem dla procesu weryfikacji wiedzy i umiejętności ucznia powinna być postawa wzajemnego zaufania. Aby zadanie to było wykonane w sposób skuteczny i owocny potrzebne jest przestrzeganie zasady systematyczności. To znaczy diagnozowanie osiągnięć dydaktycznych ucznia, obserwowanie jego rozwoju, a także rozbudzanie motywacji ucznia powinno mieć miejsce w ramach każdego zajęcia. Uświadomienie również tej oceny katechizowanemu może być gwarancją jego motywacji.

Należy przy tym pamiętać, że zdobycie oceny nie powinno być w katechezie celem samym w sobie. Chodzi tu raczej o towarzyszenie i wspieranie ucznia (katechizowanego) do ciągłego rozwoju i systematycznej pracy. Służy to docenieniu formacji intelektualnej w nauczaniu katechetycznym. Owocem tego powinno być jednak ukazanie spójności, która zachodzi pomiędzy wiarą a intelektem⁴³. Wystawienie oceny częściowej lub końcowej może być także elementem formacji moralnej, właściwie prowadzi do autooceny ucznia.

Ostatecznym kryterium do weryfikacji jest zgodność z realizacją podstawy programowej oraz programu nauczania. Pojawiły się jednak postulaty, aby niektóre przedmioty ograniczyć w realizacji, „zaś treści programowe takich przedmiotów jak muzyka, technika, plastyka, informatyka, religia lub drugi język obcy realizować w ograniczonym zakresie, np. wyznaczać uczniom wykonanie jednego zadania z każdego z tych przedmiotów tygodniowo, i tylko w formule dla chętnych. Najlepiej też, aby wykonanie tych zadań nie wymagało kontaktu z komputerem. Materialne efekty zrealizowanych ćwiczeń dla chętnych uczniowie mogą gromadzić w formie papierowego lub elektronicznego portfolio, aby po powrocie do szkoły zaprezentować je rówieśnikom i nauczycielom”⁴⁴. Takie pomysły są jednak niedopuszczalne i niezgodne z regulacjami prawnymi. Bez wątpienia nagła sytuacja zdalnego nauczania mogła okazać się zaskoczeniem, jednak stosowna refleksja na przyszłość powinna zagwarantować równowagę pomiędzy wszystkimi przedmiotami i całym systemem edukacyjnym. Unika się wtedy poczucia, że zdalne nauczanie jest czymś nadzwyczajnym lub już z samego założenia mniej wymagającym.

Podsumowanie

Patrząc całościowo na zagadnienie szkolnej lekcji religii w kontekście zdalnego nauczania, można wyciągnąć następujące wnioski. Po pierwsze, należy pamiętać, że szkolna lekcja religii jest częścią katechezy. W polskich warunkach duszpasterskich można stwierdzić, że jest nawet cennym i istotnym jej elementem. Po drugie, realizując zdalne nauczanie lekcji religii, priorytetem nadal pozostaje cel oraz zadania katechezy, które urzeczywistniają troskę o dojrzałą wiarę. Po trzecie, nauczyciel religii (katecheta) powinien posiadać

⁴³ Por. PDK 49.

⁴⁴ J. Witkowski, *Organizacja zdalnego nauczania*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, dz. cyt., s. 88.

kompetencje z zakresu najnowszych technik informacyjnych, a jednocześnie powinien zachowywać wierność kerygmatowi. Po czwarte, nauczyciel religii (katecheta) powinien zatroszczyć się o samodzielne przygotowanie zajęć, odpowiedni dobór treści, współpracę z rodzicami, a także wykazywać systematyczność i konsekwentność.

Podsumowując, w zdalnym nauczaniu szkolnej lekcji religii należy zastosować zasadę, która została sformułowana w dobie COVID-19 w odniesieniu do funkcjonowania Kościoła Katolickiego w Ameryce: „All online, but nevertheless real for all that”⁴⁵ (Wszystko online, ale mimo wszystko prawdziwe). Lekcja religii, mimo, że realizowana online, ma być prawdziwa. To znaczy, uczestniczą w niej nauczyciel (katecheta) i uczeń (katechizowany), jest jasno postawiony cel, są przekazywane treści, stosuje się metody oraz środki dydaktyczne.

Należy także pamiętać o tym, że szkolna lekcja religii realizowana w systemie klasowo-lekcyjnym nakłada na posługę katechetyczną pewne ograniczenia. Dominacja przepisów prawno-edukacyjnych oraz wypełnienie koniecznych założeń dydaktycznych stawia pewne bariery pełnemu wypełnieniu celu katechetycznego. Jedynie wspólnota parafialna jest w pełni sprzyjającym środowiskiem, które nie jest skrzepowane przesadnym dydaktyzmem i zasadami prawnymi. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę polskie uwarunkowania duszpasterskie, należy dołożyć wszelkich starań, aby szkolna lekcja religii, realizowana także w formie zdalnego nauczania, przybliżyła ludzi do Boga. Poprzez Internet niemożliwe jest wytworzenie atmosfery celebratywności i poczucie wspólnoty, zjednoczonej na modlitwie. Zdalne nauczanie religii, chociaż jest ograniczone w formie, to jednak gwarantuje podtrzymanie kontaktu pomiędzy katechetą a katechizowanym.

Na zakończenie należy również zaznaczyć trudność wynikającą z rozbieżności pokoleniowej. Założenia duszpastersko-katechetyczne w znikomym stopniu uwzględniają przestrzeń cybernetyczną jako miejsce spotkania człowieka z człowiekiem. Jednak najmłodsze pokolenie (6-19) nie dzieli świata na wirtualny i rzeczywisty. W odczuciach młodych osób, pochodzących z tak zwanego pokolenia „cyfrowych tubylców”, wszystkie przeżycia, spostrzeżenia i doświadczenia zlewają się w całość. Obecnie droga, którą podąża nowe pokolenie stanowi wyzwanie duszpasterskie. Choć dzisiaj wydaje się to niemożliwe, nie można wykluczyć, że w przyszłości przestrzeń wirtualna stanie się miejscem realizacji katechezy i budowania wspólnoty Kościoła. Można się również zastanawiać, czy „środki ubogie” takie jak modlitwa, wspólnota i Słowo głoszone będą na tyle silne i wiarygodne, że przekonają w najbliższej przyszłości ludzi młodych do Chrystusa i wspólnoty eklezjalnej.

* * *

⁴⁵ S. Bullivant, *Catholicism in the time of coronavirus*, Park Ridge 2020, s. 46.

School Religion Lessons and Distance Learning

Summary

The analysis of the issue of school religion lessons, implemented in the distance learning system, allows for the formulation of the following conclusions. First, it should be remembered that the school religion class is part of catechesis. In Polish pastoral conditions, it can be said that it is even a valuable and important element of it. Secondly, while implementing remote teaching of religion lessons, the priority is still the goal and tasks of catechesis, which implement the care for mature faith. Thirdly, the teacher of religion (catechist) should be competent in the field of the latest information techniques, and at the same time should be faithful to the kerygma. Fourthly, a teacher of religion (catechist) should take care of independent preparation of classes, appropriate selection of content, cooperation with parents, as well as be systematic and consistent.

Keywords: catechesis, religion lesson, remote teaching.

Bibliografia

Dokumenty Kościoła

- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* (16 października 1979) (=CT).
 Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris Missio* (07.12.1990) (=RM).
 Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego* (11.10.1992) (=KKK).
 Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001 (=PDK).
 Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji* (15.08.1997) (=DOK).
 Paweł VI, Adhortacja apostolska *Evangelii Nuntiandi* (08.12.1975) (=EN).
 Sobór Watykański II, Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad Gentes*, (18.11.1965) (=AG).
 Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, (18.11.1965) (=DV).
 Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (04.12.1963) (=SC).

Literatura przedmiotu

- Abramski O., Sapiński A., *E-learning jako innowacyjna forma podnoszenia kwalifikacji zawodowych osób dorosłych na przykładzie grupy zawodowej nauczycieli – wybrane problemy*, „Journal of Modern Science” 22(2014)3, s. 31-52.
 Alberich E., *Cele katechezy*, w: *Słownik katechetyczny*, red. J. Gevaert, Warszawa 2007, s. 128-131.
 Alberich E., *Katecheza dzisiaj*, Warszawa 2003, s. 146-155.
 Bereźnicki F., *Podstawy dydaktyki*, Kraków 2007.
 Bullivant S., *Catholicism in the time of coronavirus*, Park Ridge 2020.
 Charytański J., *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, „Życie i myśl” 11(1979), s. 46-57.
 Frasunkiewicz M., *Przewodnik po e-szkole*, „Dyrektor szkoły” 317(2020)5, s. 2-5.
 Illinois State Board of Education, *Zalecenia dotyczące zdalnego nauczania podczas nagłego wypadku COVID-19. 27 marca 2020r. Ostateczny szkic*, Chicago 2020.
 Korzan D., *Ewolucja kształcenia zdalnego*, w: *Kształcenie ustawiczne – idee i doświadczenia*, red. Z. P. Kruszewski, J. Półturzycki, E. A. Wesołowska, Płock 2003, s. 383-401.

- Krasnodębski M., *Teoria osobowych relacji istnieniowych jako fundament rodziny w filozofii Mieczysława Gogacza*, „Rocznik Tomistyczny” 3(2014), s. 45-58.
- Kulpaczyński S., *Mogę być jeszcze lepszy*, w: *Celebracje w katechezie*, red. tenże, Lublin 1999, s. 227-238.
- Marek Z., Hajduk A., *Zasada wierności Bogu i wierności człowiekowi w polskiej katechezie*, „Seminare” 17(2001), s. 33-46.
- Mastalski J., *Zasady edukacyjne w katechezie*, Kraków 2002.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Kształcenie na odległość. Poradnik dla szkół*, https://dokumenty.men.gov.pl/Kszaltcenie_na_odleglosc_-_poradnik_dla_szkol.pdf (dostęp: 7.07.2020).
- Molęda Z., *Dialog katechetów z katechizowanymi*, w: *Dialog w katechezie*, red. S. Kulpaczyński, Lublin 1998, s.117-132.
- Orzechowicz K., *Tryby zdalnego nauczania*, <https://www.profesor.pl/publikacja,11514,Artykuly,Tryby-zdalnego-nauczania> (dostęp: 07.07.2020).
- Panuś T., *Zasada wierności Bogu i człowiekowi*, Kraków 2001.
- Pieńkowski A., *Nauczanie zdalne na odległość*, „Dyrektor Szkoły” 317(2020)5, s. 11-12.
- Poleszak W., Pyżalski J., *Psychologiczna sytuacja dzieci i młodzieży w dobie epidemii*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020, s. 7-15.
- Poleszak W., Pyżalski J., *Relacje przede wszystkim – nawet jeśli obecnie jedynie za pośrednictwem*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020, s. 28-36.
- Pyżalski J., *Co jest obecnie ważne, a co mniej w działaniach szkół i nauczycieli?*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020, s. 25-27.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19*, w: *Dziennik Ustaw 2020, poz. 492*.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19*, w: *Dziennik Ustaw 2020, poz. 493*.
- Szpet J., *Treść i źródła katechezy*, w: *Dydaktyka katechezy*, red. J. Stala, cz. I, Tarnów 2004, s. 91-140.
- Szpet J., *Wiara jako pierwszorzędny cel katechezy*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1(2014), s. 101-117.
- Ścibor J., *Wstrzymaj siebie, rusz ucznia: e-nauczanie a e-twórczość*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020, s. 59-63.
- Trenti Z., *L'insegnamento della religione come disciplina*, w: *Manuale dell'insegnante di Religione*, red. Z. Trenti, Torino 2004, s. 91-106.
- Wedel-Domaradzka A., Raczyńska A., *Jak skutecznie prowadzić zajęcia na platformie edukacyjnej? Poradnik*, Warszawa 2013.
- Witkowski J., *Organizacja zdalnego nauczania*, w: *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, red. J. Pyżalski, Warszawa 2020, s. 86-92.
- Wydział Katechetyczny diecezji bielsko-żywieckiej, *Zdalne nauczanie – krótki poradnik dla katechety*, <https://diecezja.bielsko.pl/dla-katechety/zdalne-nauczanie-krotki-poradnik-dla-katechety/> (dostęp: 07.07.2020).